

**INNOVATIVE FORMATION OF URBAN PLANNING COMPLEXES: THE CASE OF
URGENCH CITY, KHOREZM REGION**

I.S. Baidzhanov

Professor of RAE, Honorary Doctor of Science, Honored Figure in Science and Technology,
Urgench State University, Urgench, Uzbekistan

[I. biskandarh@gmail.com](mailto:I.biskandarh@gmail.com)

Karimov I.

Independent Researcher, Department of Architecture, Urgench State University, Urgench,
Uzbekistan

Ibrat.karimov.far@gmail.com

Abstract: The development of cities in the process of rapid urbanization requires the formation of urban complexes on an innovative basis. The city of Urgench, as the administrative and economic center of the Khorezm region, has strategic importance in the northern region of the country. Therefore, the need to apply innovative approaches to urban planning on a scientific basis is reflected in the article

Key words: Complex, city planning, urbanization, strategy, innovation, scientific

Аннотация : Шаҳарларнинг жадал урбанизация жараёнида ривожланиши шаҳарсозлик комплексларини инновацион асосда шакллантиришни талаб этмоқда. Урганч шаҳри – Хоразм вилоятининг маъмурий ва иқтисодий маркази сифатида мамлакатнинг шимолий худудида стратегик аҳамиятга эга. Шу боис шаҳарсозликда инновацион ёндашувлар илмий асосда қўлланилиши зарурлиги мақолада ўз ифодасини топган

Калит сўзлар: Комплекс,шаҳарсозлик,урбанизация,стратегия, инновация, илмий

Илмий асослар

Шаҳарсозлик комплексларини инновацион шакллантириш куйидаги илмий асосларга таянади:

1. Хоразм вилоятининг Урганч шаҳрида шаҳарсозлик комплексларини инновацион шакллантириш масалалари, замонавий шаҳар муҳитини барқарор ривожланиш назарияси асосида яратилган илмий асосларга таянган ҳолда, муҳим аҳамият касб этади. **Барқарор ривожланиш назарияси** шаҳар муҳитини иқтисодий, ижтимоий ва экологик жиҳатдан мувозанатли ташкил этишни таъминлашни назарда тутди. Бу назария асосида Урганч шаҳридаги шаҳарсозлик стратегияси аҳолининг кундалик эҳтиёжларини ва экологик барқарорликни таъминлашга йўналтирилган.[1]
2. **Инновацион архитектура ечимлари** Урганчдаги шаҳарсозликда муаммоларни ҳал қилиш учун муҳим инструмент бўлиб, энергия тежамкор бинолар, миллий анъаналар ва замонавий технологияларни уйғунлаштиришни ўз ичига олади. Урганч шаҳрида бундай

биноларни куриш, энергия ресурсларини тежаш, бино конструкцияларини оптималлаштириш ва экологик таъсирларни камайтиришга ёрдам беради. Шунингдек, миллий архитектура аъналарини инкорпорация қилиш маҳаллий аҳоли учун маънавий қийматни оширишга хизмат қилади.

3. **“Ақлли шаҳар” (Smart City) концепцияси** ҳам Урганч шаҳрининг инновацион шаҳарсозлик стратегиясида марказий аҳамиятга эга. Ахборот технологияларини жорий қилиш орқали транспорт, коммунал хизматлар ва ижтимоий тизимларни автоматлаштириш, шаҳар ҳаётининг самарадорлигини ошириш ва аҳолининг яшаш сифатига ижобий таъсир кўрсатади. “Ақлли шаҳар” концепцияси, аҳоли учун қулай шарт-шароитларни яратиш билан бирга, шаҳарнинг ресурсларини самарали бошқаришни ҳам таъминлайди.[4]

4. **Функционал зоналаштириш назарияси** Урганч шаҳрида турли функционал йўналишларни оқилона тақсимлашни таъминлайди. Турар-жой, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ва яшил ҳудудларнинг интеграцияси шаҳар муҳитини тўғри ташкил этишга ёрдам беради. Урганчдаги функционал зоналар, аҳолининг турмуш тарзини яхшилаш, ишбилармонлик муҳитини ривожлантириш ва яшил ҳудудлар орқали экосистемани сақлаб қолишга йўналтирилган.

5. **Инклюзив шаҳарсозлик концепцияси** Урганч шаҳрида аҳолининг барча қатламлари учун қулай ва хавфсиз муҳит яратишга қаратилган. Инклюзия, шаҳар муҳитида барча ижтимоий топларнинг эҳтиёжлари ва манфаатларини инобатга олишни назарда тутди. Урганч шаҳрида инклюзив шаҳарсозлик механизмлари орқали зиннлари, хусусан, имконияти чекланган шахсларнинг муҳитида қулайликлар яратиш муҳим аҳамият касб этади.

6. **Урганч шаҳрида иновацион шаҳарсозлик комплексларини шакллантириш** бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар, замонавий технологиялар, барқарор ривожланиш назарияси ва инклюзивлик принципларини интеграциялаш орқали уларнинг ҳаёт сифатига ижобий таъсир кўрсатишини таъминлайди. Инновацион архитектура, “Ақлли шаҳар” концепцияси, функционал зонирование назарияси ва инклюзив шаҳарсозлик - Урганч шаҳарининг устувор ривожланиш йўналишларидир.[6]

7. **Келажақда Урганч шаҳри**, замонавий шаҳарсозликнинг барқарор ва инновацион моделини ўргатган марказга айланиши мумкин. Бундай муваффақиятлар, шаҳар муҳитини яхшилаш, барқарор ривожланиш ва аҳолининг турмуш сифатига ижобий таъсир кўрсатишига хизмат қилади.

Урганч шаҳри мисолида таҳлил

- Урганч шаҳри, Ўзбекистоннинг муҳим шаҳарларидан бири бўлиб, тарихи, маданияти ва иқтисоди билан фахрланади. Аммо, бу шаҳарнинг бош режаси 1980-йилларда ишлаб чиқилган бўлиб, ҳозирги урбанизация суръатларига тўлиқ жавоб бермайди. Ушбу вақтдан буён шаҳарда аҳоли зичлиги ўсиши, транспорт юкмасининг ортиши ва яшил ҳудудларнинг қисқариши кузатилмоқда. Бу ҳолатлар шаҳарнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига салбий таъсир кўрсатмоқда.[5]

- **Аҳоли зичлиги ўсиши, айниқса**, Урганч шаҳрида тез-тез рўй бераётган муаммолардан бири ҳисобланади. 1980-йилларда ишлаб чиқилган бош режа, шаҳар аҳолисининг сонининг ўсиш суръатларини инобатга олмагани сабабли, шаҳарнинг инфраструктураси замон талабларига мос келмайди. Бундан ташқари, аҳоли зичлиги юқори бўлган ҳудудларда яшаш шароити ёмонлашмоқда, бу эса одамларнинг саломатлигига ва ҳаёт сифатига таъсир кўрсатади.

- **Транспорт юкламасининг ортиши** ҳам муҳим масала ҳисобланади. Транспорт инфратузилмаси 1980-йиллардаги ҳолатда қолган бўлиб, бугунги кундаги аҳоли сони ва транспорт воситаларининг кўплиги сабабли тўсиқлар ва кўпгина соҳаларда узилишлар рўй бермоқда. Транспорт тизими тўлиқ модернизация қилиниши ва замонавий талабларга мослаштирилиши керак. Бундан ташқари, транспорт юкламасини камайтириш учун альтернатив транспорт воситаларини, масалан, велосипед ва пиёда йўловчилар учун шароитларни яратиш муҳимдир.
- **Яшил ҳудудларнинг қисқариши** ҳам Урганч шаҳрида кузатилган муҳим муаммолардан биридир. Яшил хўжаликлар шаҳарнинг экологиясини яхшилаш, аҳолининг соғлиғини сақлаш ва умумий яшаш сифатига ижобий таъсир кўрсатиши мумкин. Бироқ, Урганчда кўпинча яшил ҳудудлар қурилиши, энг аввало, янги бино ва иншоотлар ташкил этиш билан алмаштирилмоқда. Бу ҳолат шаҳар аҳолисининг яшаш шароитларини ёмонлаштирар экан, экосистема учун ҳам хавф туғдирмоқда.
- **Буларнинг барчаси**, Урганч шаҳрида муҳандислик инфратузилмаси ва коммунал хизматлар тизимини модернизация қилиш зарурлигини кўрсатмоқда. Замонавий муҳандислик технологиялари ва ечимлари шаҳарнинг инфратузилмасини яхшилаш, транспорт тизимини такомиллаштириш, яшил ҳудудларни кўпайтириш ва аҳоли учун қулай яшаш шароитларини яратишга ёрдам бериши мумкин.
- Шунинг учун, Урганч шаҳрида янги бош режа ишлаб чиқиш, шаҳарнинг ривожланиш динамикаси ва талабларини инобатга олиш, шунингдек, тарихий меросни сақлашга имконият яратиш керак. Ушбу янги бош режада, шаҳарнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида, ижтимоий, иқтисодий ва экологик омилларни бирлаштириш муҳимдир.
- Урганч шаҳридаги урбанизация жараёнлари, аҳоли зичлиги, транспорт юкламаси ва яшил ҳудудларнинг қисқариши каби масалаларни ҳал қилиш учун комплекс ёндашув ва замонавий технологиялардан фойдаланиш ниҳоятда муҳим. Фақатгина бундай ёндашув Ўзбекистоннинг бу муҳим шаҳрини ривожлантиришда муваффақиятли натижаларга эришишни таъминлайди. Шаҳарнинг инфратузилмаси ва коммунал хизматлари тизимини модернизация қилиш, аҳолининг эҳтиёжларини инобатга олиш ва барқарор ривожланишни таъминлаш - Урганч шаҳрининг келажаги учун муҳим шартдир[5]

Инновацион йўналишлар

Шаҳарларнинг тез суръатларда ривожланиши ва аҳоли сонининг ортиши шароитида инновацион йўналишлар барқарор ривожланишга эришиш учун ҳал қилувчи омилга айланмоқда. Келинг, замонавий технологиялар ва концепциялар турли соҳаларда — транспорт тизими, қурилиш, инфратузилма ва шаҳар муҳитида қандай қўлланилаётганини кўриб чиқамиз.

Транспорт тизими

Замонавий шаҳарнинг энг муҳим таркибий қисмларидан бири — транспорт тизимидир. Интеллектуал бошқарув тизимларини жорий этиш ҳаракатни оптималлаштириш ва ифлосланиш даражасини пасайтириш имконини беради. Интеллектуал бошқарув тизимлари йўл ҳолатини реал вақт режимида кузатиш ва транспорт оқимларини самарали тақсимлашга ёрдам беради.[3]

Яна бир аҳамиятли тенденция — велосипед йўлакларининг ривожланишидир. Бу экологик тоза транспорт турини оммалаштиришга хизмат қилади. Велосипедлар нафақат углерод гази чиқиндиларини камайтиради, балки фуқаролар саломатлигини яхшилашга ҳам хизмат қилади. Қулай велосипед йўлаклари тармоғини жамоат транспорти билан уйғунлаштириш шаҳарларни аҳоли ва меҳмонлар учун янада қулай қилади.

Тураржой қурилиши

Қурилиш соҳасида ҳам ресурсларни тежашга ёрдам берадиган энергия турларига қизиқиш ўсиб бормоқда. Энергияни тежаш янги тураржой комплекслари учун стандартга айланмоқда. Қуёш панеллари ва шамол турбиналари каби қайта тикланадиган манбалардан олинадиган энергия янги уйларни лойиҳалашда фаол қўлланилмоқда. Энергияни тежаш нафақат коммунал хизмат харажатларини камайтиради, балки углерод изини ҳам қисқартиради.

Замонавий тураржой архитектураси миллий ва замонавий элементлар уйғунлигидаги тураржой комплексларини яратишни таклиф қилади. Бундай комплекслар атроф-муҳит манзарасига уйғун тарзда мослашади. Улар нафақат тураржой биноларини, балки жамоат масканларини ҳам ўз ичига олади, бу эса маҳаллий жамоа ривожига ҳисса қўшади.

Инфратузилма

Шаҳар инфратузилмасининг барқарор ривожланишидаги асосий жиҳат — «яшил энергия»дан фойдаланишидир. Сув ва электр тақсимотининг автоматлаштирилган тизимлари ресурсларни самарали бошқариш ва йўқотишларни қисқартириш имконини беради. Бу технологиялар ишончли ва барқарор таъминотни таъминлайди, бу эса ўсиб бораётган шаҳарлар шароитида айтиш мумкин.

Қуёш ва шамол энергетикасидан фойдаланувчи тизимларни жорий этиш нафақат қазилма ёқилғиларга боғлиқликни камайтиради, балки тоза ва хавфсиз шаҳар муҳитини яратишга ҳам хизмат қилади. Замонавий шароитда ақлли тармоқлар стандартга айланмоқда, улар энергия тақсимотини оптималлаштириш ва ундан самарали фойдаланиш имконини беради.

Шаҳар муҳити

Қулай шаҳар муҳитини яратиш ҳам инновацион ечимларни жорий этишни талаб қилади. Жамоат боғлари ва дам олиш зоналарини ривожлантириш шаҳар сиёсатининг муҳим қисмига айланмоқда. Манзарали жамоат боғлари ва спорт майдончалари фуқаролар ҳаёти сифатини ва саломатлигини яхшилади, уларга очиқ ҳавода фаол дам олиш имконини беради.

«Яшил маҳалла» концепцияси дунё шаҳарларида кенг жорий этилмоқда. Бу ёндашувда ўсимликлар ва экология асосий роль ўйнайдиган маконлар яратилади. Бундай маҳаллалар нафақат ёздаги ҳароратни пасайтиради, балки ҳаво сифатини ҳам яхшилади, бу эса аҳоли саломатлиги учун муҳим омилдир.

Хулоса

Транспорт тизими, қурилиш, инфратузилма ва шаҳар муҳитидаги инновацион йўналишлар шаҳарларни барқарор ривожланишининг янги концепциясини шакллантиради. Интеллектуал тизимларни жорий этиш, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланиш ва қулай жамоат масканларини яратиш ҳисобига яшаш ва ишлаш учун муносиб шаҳарларни барпо этиш мумкин. Глобал ўзгаришлар биздан янги технологияларни фаол жорий этишни талаб қилади, шундагина келажак авлод учун барқарор ҳаёт муҳити таъминланади.[2]

Хулоса

Урганч шаҳрида шаҳарсозлик комплексларни инновацион асосда шакллантириш – барқарор ривожланиш мақсадларига мувофиқ равишда ижтимоий, иқтисодий ва экологик самарадорликка эришиш имконини яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Байджанов И. С. “**Основные принципы устойчивого развития городов**”. – Ридеро: нашриёти, 2018й.
2. Каримов И. А. “**Бизнинг асосий мақсадимиз – барқарор тараққиёт ва халқ фаровонлиги**”. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015.
3. United Nations. **Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development**. – New York: UN, 2015.
4. Smart Cities Council. **Smart Cities Readiness Guide**. – Washington, 2017.
5. Шахрияров Ш. “**Ўзбекистон шаҳарларининг урбанизация жараёнлари**”. – Тошкент: Фан, 2019.
6. UN-Habitat. **World Cities Report 2022: Envisaging the Future of Cities**. – Nairobi: UN-Habitat, 2022.

1.